

James V. Wertsch: *How Nations Remember: A Narrative Approach*. Oxford University Press 2021. 288 s.

James Wertsch aloittaa kirjansa *How Nations Remember: a Narrative Approach* viittaamalla jokaisessa perheessä tuttuun tilanteeseen, jossa joku perheenjäsenistä on eri mieltä siitä, mitä todella tapahtui, ”Isä, se ei vain mennyt niin!”. Wertschin mukaan muistia koskevat erimielisyydet koetaan voimakkaasti, koska muistiin liittyy erityisen vahva käsitys ”totuudesta”. Muistikiistoja ilmenee luonnollisesti yksilöiden ohella myös laajempien yhteisöjen välillä, ja kansallisvaltioiden ollessa kyseessä, seuraukset voivat olla tunnetusti tuhoisat.

Wertsch näkee kansallisen muistin yhtenä kollektiivisen muistin muotona. Kansalliskeskeistä lähestymistapaansa hän perustelee sillä, että vaikka kaikentilaisille muistiyhteisöille on ominaista pyrkiä rakentamaan ja levittämään omia historiallisia narratiivejaan, niin kansallisvaltiot ovat erityisiä: ne poikkeavat muista ryhmistä niin geopoliittisen asemansa kuin vahvojen taloudellisten ja sotilaallisten resurssiansa puolesta. Tämä tekee kansallisvaltioiden muistiprojekteista, jotka ilmenevät esimerkiksi koko väestöä läpäisevän koulutuksen, valtakunnallisten juhlapäivien ja museoiden näyttelyiden kautta, erityisen merkityksellisiä. Wertsch korostaa kuitenkin, että kansallista muistia

ei voida sanella tai muuttaa vain ylhäältä käsin, vaan siinä on kyse myös alhaalta ylös suuntautuvista prosesseista. Kuvaavana esimerkkinä hän käyttää Viroa, jossa kansallinen muistikulttuuri säilyi neuvostoaikoina hengissä valtion voimakkaista vaikuttamispyrkimyksistä huolimatta. Samoin nykyisissä kansallisvaltioissa on vähemmistöryhmiä, joiden jäsenet voivat samaistua kansallisvaltion sijasta toisen muistiyhteisön kertomuksiin. Wertschin mukaan kansallisvaltioiden muistiprojektien menestyminen riippuukin paljolti siitä, missä määrin ne vastaavat väestön enemmistön historiakäsityksiä.

Teoksessaan Wertsch pyrkii vastaamaan kolmeen pääkysymykseen, joita ovat: Miten on mahdollista, että käsitykset historiasta vaihtelevat niin paljon eri yhteisöjen välillä? Miksi yhteisöjen jäsenet ovat niin vakuuttuneita oman historianarratiivinsa totuudellisuudesta? Mitkä tekijät vaikuttavat siihen, että narratiivit näyttäytyvät käyttäjilleen näkymättöminä, tiedostamattomina ja vaikeasti kontrolloitavina? Havainnollisina esimerkkeinä Wertsch käyttää kansallisen muistin ilmenemistä Venäjällä, Yhdysvalloissa, Kiinassa ja Georgiassa.

Wertsch on hahmotellut jo aiemmassa teoksessaan *Voices of Collective Remembering* (2002) eri tieteenaloja yhdistävää teoriaansa kollektiivisesta muistamisesta. Wertschin teoriaa yhteisöllisen muistamisen keskeisenä elementtinä toimivista narratiivien skemaattisista mallikaavoista (schematic narrative template) onkin käytetty laajalti narratiivien tutkimuksessa esimerkiksi historiandidaktiikan, sosiaalipsykologian, historian sekä muistitietotutkimuksen aloilla (ks. esim. Hakoköngäs & Sakki 2021; Grönholm & Nyssönen 2019; *London Review of Education* 2/2017).

Narratiivit kulttuurisina työkaluina ja ihmisen ajattelua ohjaavina tapoina

Wertsch lähestyy kirjassaan kansallisen muistin rakennetta ja toimintaa narratiivin käsitteen kautta, jonka hän ulottaa koskemaan kaikkea inhimillistä toimintaa. MacIntyre (1984) viitaten hän toteaa ihmisen olevan pohjimiltaan ”tarinoita kertova eläin”. Uudessa kirjassaan Wertsch tuo esiin jo

aiemmassa teoksessaan *Voices of Collective Remembering* (2002) esittämänsä ajatuksen kollektiivisesta muistamisesta narratiivisesti välittyneenä toimintana, jossa ovat osallisina sekä muistaja että hänen käyttämänsä kertomukset. Wertschin mukaan tässä prosessissa keskeisessä roolissa ovat kulttuurisina työkaluina toimivat narratiivit, jotka välittävät muistisisältöjä. Narratiivien merkitys on niin keskeinen, että ne voidaan nähdä ikään kuin kansakertojan roolissa yksilön kertoessa menneisyyden tapahtumista. Wertsch jakoi aiemmassa teoksessaan narratiivit yksittäisistä sisältötiedoista koostuviin spesifeihin narratiiveihin (specific narratives) ja niitä jäsentäviin skemaattisiin mallikaavoihin (schematic narrative templates). *How Nations Remember*-kirjassa Wertsch syventää käsityksiään näiden narratiivimallien luonteesta ja toiminnasta, minkä lisäksi hän tuo mukaan kaksi uutta narratiivikategoriaa, PEN ”privileged event narrative” ja NNP ”national narrative project”.

Wertschin mukaan spesifit narratiivit ovat tietyistä historian tapahtumista koostuvia kertomuksia, jotka on sidottu tiettyyn aikaan, paikkaan ja toimijoihin. Ihmiset omaksuvat spesifit narratiivit esimerkiksi perhepiirissä kerrottujen tarinoiden, kouluopetuksen ja median välittämien kertomusten kautta. Wertsch näkee spesifien narratiivien merkityksen erityisesti siinä, että ne toimivat ikään kuin porttina skemaattisten mallikaavojen maailmaan: altistumalla usein ja toistuvasti samankaltaisille tarinoille, yksilöt omaksuvat niiden pohjana toimivan juonirakenteen ja alkavat hahmottaa sen pohjalta myös muita historian tapahtumia sekä nykyisyydessä kohtaamia asioita. Wertschin mukaan esimerkiksi Venäjän kansallisen muistin perustana on skemaattinen mallikaava, josta hän käyttää nimeä ”vieraan vihollisen karkottaminen”. Mallikaava koostuu seuraavista peruselementeistä:

1. Alkuperäisessä tilanteessa Venäjä on rauhallinen eikä sekaannu muiden asioihin
2. Ongelmat alkavat vieraan vihollisen hyökkäyksestä
3. Venäjä joutuu eksistentiaalisen uhan alle ja melkein menettää kaiken vihollisen yrittäessä tuhota sen sivilisaationa
4. Sankarillisten tekojen kautta, vastoin kaikkia ennako-oletuksia ja ulkopuolista apua, Venäjä voittaa ja onnistuu karkottamaan ulkoisen vihollisen

Tätä mallikaavaa on käytetty Venäjällä lukuisissa yhteyksissä selittämään erilaisia spesifejä historian tapahtumia aina Mongolien, Napoleonin ja Hitlerin hyökkäyksistä abstraktimpiin teemoihin, kuten kommunismiin Venäjälle vieraana läntisenä ideologiana, jonka venäläiset onnistuivat lopulta karkottamaan.

Wertschin mukaan juuri yhteisön jakamat skemaattiset mallikaavat ja narratiiviset tavat (narrative habit) selittävät sen, miksi yhteisöjen sisällä vallitsee usein varsin yhteneväinen käsitys historiasta ja miksi toisaalta eri yhteisöistä tulevat ihmiset saattavat antaa samoille faktuaalisille historian tapahtumille täysin toisistaan poikkeavia merkityksiä. Wertsch antaa tästä kirjassaan kuvaavan esimerkin kertomalla keskustelusta, jonka hän kävi 1970-luvulla neuvostoliittolaisen kollegansa Vityan kanssa. Keskustelu koski sitä, miksi presidentti Truman päätti pudottaa ydinpommit Japaniin vuonna 1945. Wertsch esitti pommitusten syyksi sen, että niiden avulla saatiin Japani antautumaan, sota loppui nopeammin ja samalla säästettiin arvokkaita ihmishenkiä. Vitya puolestaan piti tällaista käsitystä yksinkertaisesti naiivina, koska Japani oli tuolloin jo käytännössä voitettu. Hän esitti pommitusten todelliseksi syyksi Trumanin halun pelotella Stalinia ja vahvistaa samalla Yhdysvaltain roolia maailman johtavana valtiona. Seuranneessa keskustelussa molemmat osapuolet argumentoivat omien näkemystensä puolesta, mutta keskustelu päättyi pattitilanteeseen, jossa kumpikin oli edelleen vakuuttunut oman näkemyksensä totuudellisuudesta. Wertschin teoriaan nojaten voidaankin kysyä, puhuivatko väittelyssä Vitya ja Wertsch tietoisesti reflektoivina ja ajattelevina yksilöinä, vai keskustelivatko heidän äänillään pikemminkin kaksi erilaista ja yhteensopimatonta narratiivista skeemaa?

Wertsch syventää teoriaansa narratiivisten skeemojen toiminnasta liittämällä niihin Daniel Kahnemanin (2011) käsityksen tiedostamattomalla tasolla tapahtuvasta ”nopeasta ajattelusta” (fast thinking). Nopeassa ajattelussa on kyse siitä, että ihminen tekee tiedostamattomalla tasolla automaattisesti ja intuitiivisesti monimutkaisiakin kokonaisuuksia koskevia päätöksiä. Wertschin mukaan narratiivisiin skeemoihin perustuva ”nopea ajattelu” tulee näkyväksi siinä, miten itsevarmasti ja nopeasti ihmiset si-

vuuttavat tai tuomitsevat historiatiedot, jotka ovat ristiriidassa heidän omaksumansa narratiivisen skeeman kanssa. Nopea ajattelu tapahtuu tiedostamattomalla tasolla, mikä tekee narratiiveista käyttäjilleen näkymättömiä ja vaikeasti hallittavia.

Vaikka Wertsch korostaa narratiivien tiedostamatonta vaikutusta ihmisten ajatteluun ja toimintaan, hän ei kuitenkaan pidä ihmistä täysin tahdotomana ja vapaana vastuusta. Wertsch havainnollistaa ihmisen mahdollisuuksia hallita narratiivien voimaa käyttämällä metaforaa elefantilla ratsastamisesta. Vertauskuvassa ratsastaja edustaa ihmisen tietoista ajattelua ja päätöksentekoa ja elefantti puolestaan loppua 99 prosenttia ihmisen mentaalista toiminnasta, joka on tiedostamatonta ja jonka tasolla narratiiviset skeemat toimivat. Suurimman osan ajasta elefantti päättää mihin mennään, mutta ratsastajalla on silti mahdollisuus opettaa elefantille uusia tapoja ja vaikuttaa sen kulkemaan suuntaan.

Wertsch lisää *How Nations Remember* -teoksessaan teoriaansa kolmannen narratiivikategorian, joka on ”privileged event narrative” (PEN). PEN narratiiveilla Wertsch viittaa tiettyihin spesifeihin narratiiveihin, jotka ovat saaneet kansallisessa muistissa poikkeuksellisen vahvan merkityksen, ja joissa kohtaavat sekä spesifin narratiivin että narratiivisen skeeman vahvuudet: ensin mainitun tuoma konkreettinen kosketuspinta historian tapahtumiin ja henkilöihin sekä viimeksi mainitun kytkeytyminen laajempaan ja yleistettävissä olevaan skemaattiseen malliin. Hyvänä esimerkkinä PEN narratiivista Wertsch käyttää ”suuren isänmaallisen sodan” kertomusta Venäjällä. Wertsch osoittaa, kuinka esimerkiksi Vladimir Putin on hyödyntänyt tämän kertomuksen voimaa puheissaan, joiden taustalla hän hahmottaa Venäjällä laajasti jaetun skemaattiseen mallikaavaan ”vieraan vihollisen karkottamisesta”. Wertschin kirjan ulkopuolisena huomiona voitaneen todeta, että myös Ukrainan sodan aikana Putin on viitannut puheissaan usein venäläiseen PEN narratiiviin ja sen selkärankana toimivaan ”vieraiden vihollisten karkottaminen” mallikaavaan, mikä selittää omalla logiikallaan hänen käyttämänsä retoriikkaa ”ukrainalaisista natseista” sekä Naton muodostamasta uhasta Venäjälle. (Ks. Putin 2022 a & b) Lännessä tällainen retoriikka näyttyy ymmärrettävästi mielettömänä, mutta

Venäjällä sillä on edellytykset vedota laajalti kansalaisiin, sillä se perustuu yhteisön jakamaan kerronnalliseen mallikaavaan.

Wertsch täydentää kirjassaan edelleen kuvaansa siitä, miten edellä esitelty narratiivimallit ovat osallisina kansallisissa identiteetti projekteissa tuomalla mukaan neljännen narratiivikategorian, josta hän käyttää nimeä national narrative project (NNP). NNP on vielä skemaattisia mallikaavoja abstraktimpi malli ja se sisältää ikään kuin koko kansallisen yhteisön biografian, joka kytkeytyy yhteisön pyrkimyksiin tai ideaaleihin. NNP on muiden narratiivikategorioiden kaltainen siinä mielessä, että se sisältää kerronnallisen alun ja keskikohdan, mutta poikkeaa muista siinä, että tarina ei pääty tyypillisesti loppuun, vaan jää avoimeksi. Lopun sijasta NNP:ssä keskeistä onkin sen tulevaisuuteen suuntautuvat pyrkimykset. Esimerkkeinä NNP narratiivista Wertsch käyttää Yhdysvalloissa ilmenevää narratiivista luoda ”parempi demokraattinen unioni”, Venäjällä ilmenevää käsitystä ”Moskovasta kolmantena Roomana” tai Kiinassa ilmenevä käsitystä ”Kiinasta keskeisenä valtakuntana”. Wertschin mukaan NNP narratiivit tulevat hyvin näkyviin esimerkiksi poliitikkojen puheissa, joissa pyritään samanaikaisesti suuntaamaan katsetta tulevaisuuteen ja toisaalta vetoamaan laajan yleisön kannatukseen.

Analyttinen historiantutkimus kansallisen muistin haastajana

Kirjan lopussa Wertsch esittää erilaisia ratkaisumalleja kansallisen muistin ja yhteisöjen välisten muistikonfliktien ratkaisemiseen tai pikemminkin niiden hallitsemiseen ja erilaisten käsitysten kanssa elämiseen. Yksipuolisen kansallisen muistin haastamisessa Wertsch näyttää luottavan etenkin analyttiseen historiantutkimukseen ja peräänkuuluttaa historioitsijoilta näkyvämpää roolia julkisessa keskustelussa. Keskeisenä erona analyttisen historian ja kansallisen muistin välillä Wertsch näkee tiivistetyksi sen, että historiantutkimus toimii argumentatiivisesti ja pyrkii kertomaan todistusaineistoon perustuvia ja objektiivisuuteen pyrkiviä kertomuksia menneisyydestä, kun taas kansallinen muisti on valikoivaa, toimii nopean ajattelun kautta ja pyrkii pikemminkin muokkaamaan menneisyyden todistusaineiston ennalta määrättyyn kertomukseen sopivaksi. Wertsch myöntää, että eronteko historian

ja muistin välillä ei ole aina välttämättä selkeä, mutta pitää niiden erottamista kuitenkin tärkeänä sekä analyttisten että eettisten syiden nojalla. Näiltä osin Wertsch olisi voinut syventää käsittelyään ja tuoda enemmän esiin myös historiantutkimukseen liitettyä metodologisen nationalismin problematiikkaa ja historiantutkijoiden roolia sekä kansallisten myyttien purkajina että toisaalta niiden ylläpitäjinä (ks. esim. Kortti 2021, 43; Lorenz 2008). Wertschin teoriaan olisivat tuoneet lisää syvyyttä myös viittaukset ajankohtaiseen historioteoreettiseen keskusteluun, jossa esimerkiksi Jouni-Matti Kuukkanen (2015) postnarrativistinen historiografian filosofia on saanut paljon huomiota. (Ks. esim. *Journal for the Philosophy of History*, 11. 2017)

Historiantutkimuksen ohella Wertsch näkee kouluopetuksen keskeisessä roolissa pyrittäessä vaikuttamaan kansallisen muistin yksipuolisuuteen ja tiedostamattomaan käyttöön. Wertsch korostaakin, että varhaisessa iässä omaksuttujen narratiivien voimasta on vaikeaa, ellei mahdotonta täysin vapautua, vaikka niiden toimintaa oppisikin myöhemmin ymmärtämään ja jossain määrin hallitsemaan. Siksi yksipuolisten narratiivien sijasta olisi perusteltua tuoda mahdollisimman varhaisessa vaiheessa esiin erilaisia narratiiveja ja tutustuttaa opiskelijat historiallisen tiedonmuodostuksen perusteisiin, jolloin luotaisiin opiskelijoille mahdollisuuksia arvioida myös vaihtoehtoisten kertomusten ansioita. Tässä Wertsch näyttäisikin tukeutuvan historiandidaktikkojen valtavirran käsityksiin tiedonalaperusteisesta historianopetuksesta, jossa pyritään siirtämään analyttisen historiantutkimuksen menetelmällistä ajattelua kouluopetukseen.

Lopuksi

Wertsch tarjoaa kirjassaan eri tieteenaloja yhdistävän teoriakehyksen, joka soveltuu hyvin erilaisia tutkimusperinteitä edustavien tutkijoiden käyttöön kansallisen muistin, kansallisten narratiivien ja erilaisten muistiyhteisöjen välisten konfliktien tutkimiseen. Teos on myös vetävästi kirjoitettu ja se on mielenkiintoista luettavaa laajemmallekin yleisölle. Erityisen ajankohtainen se on nykyisessä maailmantilanteessa, jossa kansallisten muistiyhteisöjen välille pikemminkin rakennetaan uusia muureja kuin puretaan vanhoja.

Lähteet:

Grönholm, Pertti & Nyyssönen, Heino 2019. ”Historian käyttö ennen ja nyt – faktana ja fiktiona”. *Kosmopolis* 49. (2019).

Hakoköngäs, Eemeli & Sakki, Inari 2021. ”Mutable And Multilevel Schematic Templates, Narratives of Collaboration between Finland and Nazi Germany in Finnish Textbooks.” Teoksessa Ignacio Brescó de Luna & Floor van Alphen (toim.) *Reproducing, Rethinking, Resisting National Narratives*. Information Age Publishing 2022, 195–215.

Journal for the Philosophy of History, 11. Forum Debate on Jouni-Matti Kuukkanen’s Postnarrativist Philosophy of Historiography (1:2017).

Kahneman, Daniel 2011. *Thinking Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus & Giroux.

Kortti, Jukka 2021. ”Historical Culture and the Mediated Narratives of Nation”. *Faravid* 52. (2021).

Kuukkanen, Jouni-Matti 2015. *Postnarrativist Philosophy of Historiography*. Palgrave Macmillan.

London Review of Education 15. *Negotiating the nation: Young people, national narratives and history education* (2:2017).

Lorenz, Chris 2008. ”Drawing the Line: ‘Scientific’ History between Myth-making and Myth-breaking”, 35–55. Teoksessa *Narrating the Nation: Representation in History, Media and the Arts*. Toim. Stefan Berger, Linas Eriksonas ja Andrew Mycock. Oxford: Making sense of history Berghahn Books.

MacIntyre, Alasdair 1984. *After Virtue: A Study in Moral Philosophy*. (2nd ed.) Notre Dame: University of Notre Dame Press.

Putin, Vladimir 2022 a. Presidentti Vladimir Putinin puhe Kremlissä 21.2.2022. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828>

Putin, Vladimir 2022 b. Presidentti Vladimir Putinin puhe Kremlissä 30.9.2022. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/69465>

Wertsch, James 2002. *Voices Of Collective Remembering*. Cambridge: Cambridge University Press.